

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Hendrik de Man

Cohen, H.F.

Citation

Cohen, H. F. (1976). Boekbespreking van: Hendrik de Man. *Acta Politica*, 11: 1976(4), 559-560.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451659>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451659>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

A. Giddens, *Max Weber over politiek en sociologie*, Meppel (Boom), 1974.

Max Weber verwerft geleidelijk een nieuwe actualiteit. Natuurlijk was zijn werk nooit helemaal vergeten, maar vooral zijn politieke geschriften leken langzamerhand nogal gedateerd. Hoe doorwrocht misschien ook, zij hadden betrekking op de Duitse situatie van vóór de eerste wereldoorlog. Nog net, zo kon men menen, komen de problemen van een ander Duitsland van die zo tragisch-machteloze Weimar-republiek, om de hoek kijken.

J. P. Mayer's *Max Weber and German politics*, nog wel in Londen verschenen in 1944, veranderde niet veel aan dat beeld. Die bezonken biografische benadering werd doorbroken door de knappe studie van W. J. Mommsen, *Max Weber und die deutsche Politik 1890-1920*, 1959. Gedeeltelijk, via onuitgegeven brieven, uit de familie klappend, werd hier een heel andere Weber geschilderd. Agressief, nationalistisch, bot anti-slavisch, hoogmoedig Duits – dat was één kant van de zaak. Maar Mommsen ging verder. Weber zou – via zijn beklemtoning van charismatische elementen zelfs in een modern staatsbestuur – een verschrikkelijke hypotheek op Weimar hebben gelegd. Door zijn toedoen zou in de constitutie van Weimar aan de president grote macht zijn toegekend, die later door Hindenburg op zo fatale wijze is aangewend. Weber als wegbereider van Hitler? Op die prikkelende uitdaging bleef het antwoord niet lang uit. Vrij snel reageerde een oud-leerling, zijn denkbeelden samenvattend in:

K. Loewenstein, *Max Webers staatspolitische Auffassungen in der Sicht unserer Zeit*, 1959. Ook op de Duitse sociologendag van 1964 kwam het thema aan de orde: O. Stammer (Red.), *Max Weber und die Soziologie heute*, 1965. Soms scherpe antwoorden bleven niet achterwege: W. Mommsen, *Gesellschaft, Politik und Geschichte*, 1974. Deze hele kwestie kan men natuurlijk afdoen als een onderdeel van de 'Bewältigung der Vergangenheit', waarmee men in Duitsland maar in het reine moest zien te komen. Daarmee zou men echter Weber's actuele en vooral zijn internationale betekenis onderschatten. Op de sociologendag van 1964 traden ook Fransen en Amerikanen op. Ergens ging Weber's denken de Duitse kaders toch zichtbaar te boven. Daarvan legt ook Giddens' studie getuigenis af. De scherpte en bovenal de pijn van de Duitse discussie ontbreekt hier geheel. Giddens tracht aan te tonen, dat politieke en sociologische opvattingen eng verbonden waren. Weber's opvattingen waren gerijpt in reactie op Bismarck's eigenmachtigheden, die – volgens Weber – een weinig kritisch en politiek zelfbewust volk hadden achtergelaten. De bourgeoisie, elders hard van oppositionele denkbeelden, was genatureerd tot profiterende slippendrager van de grote man. Het proletariaat bracht, verzonken in een Kautskiaanse orthodoxie, na de socialistenwetten al evenmin veel tegenvuur meer op. Telkens weer leverde zo de politieke situatie van zijn land inspiratie voor Weber's onderzoekingen, hoe ver – en dat is uiteraard zijn grootheid – hij ook moest gaan voor zijn antwoorden. Giddens weet dit in kort bestek (drie hoofdstukken) duidelijk te schetsen. Toch blijft hij, naar mijn smaak althans, te ver weg staan van de Duitse actualiteit van toen en nu. De Duitse tragiek heeft zichtbaar het verre en verstilde Cambridge niet helemaal kunnen bereiken.

P. J. A. ter Hoeven

M. Claeys-van Haegendoren, *Hendrik de Man*. Een biografie. Antwerpen-Utrecht (De Nederlandsche Boekhandel), 1972, 440 p., f 35,50.

Het schrijven van een biografie van Hendrik de Man is een taak die men nog zijn ergste vijand niet gaarne zou toewensen. Onder andere omdat er al een redelijke poging is gedaan.¹ Voorts omdat De Man zelf tot drie maal toe een autobiografie geschreven heeft, weliswaar tengevolge van de omstandigheden waaronder hij haar schreef resp. herschreef, rijkelijk apologetisch van inhoud en toon, maar toch een blok aan het been van ieder die tot een eigen visie op het leven van Hendrik de Man wil komen. En tenslotte, voornaamste van alles: De Man zelf. Ongelofelijk gevarieerd is het leven geweest van deze oorspronkelijkste en interessantste van alle socialisten in het Europa van tussen de wereldoorlogen; talloos waren de problemen waarmee hij zich theoretisch bezig heeft gehouden, dramatisch en ingrijpend het politieke optreden waarin hij probeerde zijn ideeën tot praktische verwezenlijking te brengen. Jeugdige socialistisch militant is hij geweest rond de eeuwwisseling in Antwerpen, orthodox-Marxistisch journalist in Duitsland, economisch-historicus, arbeiders-opvoeder weer in België, officier aan het front, arbeider in de Verenigde Staten, opnieuw arbeiders-opvoeder in België, vernieuwer van de socialistische leer vanuit Duitsland, ontwerper van het Plan van de Arbeid in België, minister, partijvoorzitter, collaborator met de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog, en tenslotte balling in Zwitserland (levend onder een veroordeling-bij-verstek tot 20 jaar gevangenisstraf), schrijvend over economische geschiedenis en de toekomst van de Westerse cultuur, tot zijn dood in 1953. En moeilijker nog dan het beschrijven van dit alles, met zijn steeds wisselende achtergronden, is het interpreteren ervan, het trachten een betekenis, een slotsom te kennen aan dit wonderlijk verbrokkelde leven, zo nobel begonnen, zo verfrissend en inspirerend op zijn hoogtepunt, zo in totale mislukking en schijnbare of wellicht werkelijke zinloosheid geëindigd.

Mevrouw Claeys-van Haegendoren heeft een ingang tot dit alles gezocht via enige theorieën die de politieke wetenschap biedt over de verhouding van massa en leiders (vooral Michels), en deze heuristisch gebruikt: zij ontleent er een deel van haar probleemstelling aan. De theorie wordt gehanteerd als kader waarbinnen zij verslag uitbrengt van de wijze waarop De Man's poging tot vernieuwing van het socialisme, van de politiek in het algemeen en van de economie van België in de jaren '30 is mislukt. Dit procédé leidt inderdaad tot een aantal treffende observaties over de aard en structuur van de Belgische politiek in die periode, maar des te meer is het te betreuren dat de auteur haar onderzoek niet hypothese-toetsend heeft gemaakt: was het geval-De Man, dat van de plotseling in de top gehaalde en al spoedig charismatisch vereerde leider met zijn uitgesproken ideeën over de aard van de door hem voorgestane vernieuwingen, temidden van een bij uitstek traditioneel, ideeënloos en op patronage ingesteld politiek milieu, niet bij uitstek geschikt geweest als test-case voor een aantal opvattingen over de verhouding tussen massa en élite en de mogelijkheden tot politieke en sociale vernieuwing die die verhouding biedt.

Maar er kleeft nog een tweede bezwaar aan de keuze van juist dit complex van theorieën. Want het biedt wel een bruikbaar kader voor De Man's praktische optreden in de jaren '30, maar het schiet volkomen tekort als gids voor De Man's theoretische vernieuwingswerk tussen 1922 en 1933, dat voor het socialisme en de

arbeidersbeweging als geheel toch uiteindelijk veel meer betekend heeft dan het tot België beperkte optreden nadien. Niet dat de auteur probeert, ook alles wat De Man vóór '33 deed in hetzelfde theoretische kader te wringen; hier ziet ze echter af van *elke* theoretische fundering, en beperkt ze zich tot het schetsen van de algemene achtergronden waartegen De Man's activiteiten zich afspeelden. Opnieuw valt hier het basis-idee te waarderen, dat een biografie waarin de held als solist zonder meer wordt beschouwd, onbevredigend zou zijn; en opnieuw is de uitwerking niet altijd even geslaagd. De auteur geeft steeds een schets van De Man's fysieke en geestelijke verblijfplaats in een bepaalde fase van zijn leven, bijv. de SPD vóór de Eerste Wereldoorlog, of de Frankfurter Schule in de jaren '20. Wanneer daarmee inderdaad *de* achtergrond is aangegeven, werkt het procédé goed, maar met name bij De Man's theoretische werk is dat nu eenmaal niet het geval. De visie op het socialisme die De Man, als alternatief voor de Marxistische, neergelegde in 'De psychologie van het socialisme' en 'De socialistische idee', heeft de gehele geschiedenis van het socialisme en de arbeidersbeweging tot achtergrond, en vereist, om begrepen en naar waarde geschat te kunnen worden, een grondige kennis van de situatie van het Marxistisch georiënteerde socialisme in Europa in de jaren '20. Dat de auteur die kennis wel degelijk bezit, heeft zij in haar proefschrift ('25 Jaar Belgisch socialisme') duidelijk gemaakt; dat zij hier volstaat met een schets van het intellectuele klimaat in de Weimarrepubliek is derhalve des te vreemder en teleurstellender.

Gevolg van dit alles is dat in dit boek juist dat wat in De Man's leven het vruchtbaarst is geweest: zijn theoretisch vernieuwingswerk, het minst bevredigend is behandeld. Des te meer is dit te betreuren, omdat op precies hetzelfde punt, zij het in nog veel sterker mate, de hoofdekortkoming van het boek van Dodge lag. Geslaagd is deze biografie door mevr. Claeys dus niet, zeker niet in het licht van haar eigen pretenties; maar dat neemt niet weg dat veel in haar boek goed is, helder, overzichtelijk, nieuw en hoogst interessant voor wie na de lektuur van 'De psychologie van het socialisme' (onlangs herdrukt) meer over het leven van de auteur daarvan zou willen weten. De afstand in de tijd, nodig voor een compleet bevredigende biografie van Hendrik de Man, is wellicht nog niet bereikt.

H. F. Cohen

1 Peter Dodge, *Beymond Marxism* (Den Haag 1966).

J. K. De Vree, **Het stervensuur van Leviathan?** Beschouwingen over de ontwikkeling van staat en internationale samenleving. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de leer der internationale betrekkingen aan de R.U. te Utrecht, Alphen a/d Rijn (Samsom), 1974, -35 p. f 4,50.

In zijn inaugurele rede heeft De Vree de door velen gesignaleerde tegenstrijdigheid tussen de inwendige en uitwendige ontwikkeling van de staat aan een nader onderzoek onderworpen. Op het internationale vlak lijkt de staat aan een snel erosieproces onderhevig te zijn. In de nationale sfeer ziet men een aanzienlijke versterking van de instellingen van de staat. Hoe vallen deze constatering met elkaar te rijmen?

Het aldus in deel I van zijn rede geschetste probleem analyseert De Vree met be-

hulp van een door hem ontwikkelde conceptie inzake politieke processen. Aan deze conceptie is deel II gewijd. Politieke processen doen zich voor wanneer actoren elkaars gedrag proberen te beïnvloeden of te beheersen, *vraaggedrag* op elkaar uitoefenen. Deze actoren worden daarbij bewogen door de grotere baten, dan wel de geringere offers die zij van dit gedrag verwachten. Hun *vraaggewicht*, d.w.z. de mate waarin zij in staat zijn een verschuiving van gedragswaarschijnlijkheden te bewerkstelligen, wordt bepaald door de verwachtingen omtrent de hoogte van de baten en offers die zij daaromtrent bij de ander weten te induceren. Het succes van het vraaggedrag wordt dan ook mede bepaald door wat er in wordt geïnvesteerd. De investeringspotentie hangt af van de krachts- en afhankelijkheidsverhoudingen tussen de actoren. De *uitkomst* van het vraaggedrag jegens elkander zal de op een bepaald moment bestaande krachts- en afhankelijkheidsverhoudingen weerspiegelen. Het totstandbrengen van een min of meer stabiele uitkomst vereist het mobiliseren van een *overwichtig vraaggedrag*, in het algemeen het bijeenbrengen van een relatief krachtige coalitie ten gunste van de uitkomst.

Deel III van de rede verschaft inzicht in de mechaniek en dynamiek van processen van politieke integratie. Zowel staten als internationale organisaties vormen 'stelsels van voorzieningen, van procedures en organen, regels en instellingen, via welke de zich tussen leden ervan afspelende politieke processen worden gekanaliseerd en ontwikkeld'. Deze stelsels strekken tot verhoging van de *capaciteit* van het desbetreffende politieke systeem, d.w.z. vormen de uitdrukking van het streven om met zo min mogelijk kosten en risico's tot zo stabiel mogelijke uitkomsten te geraken ter oplossing van zoveel en gevarieerd mogelijke politieke problemen. *Politieke integratie* is de ontwikkeling van een dergelijke capaciteit. De steeds sterker toenemende afhankelijkheden tussen leden van de nationale en de internationale samenleving vormen een sterke stimulans tot het veranderen van de structuur van het systeem ten einde de capaciteit daarvan te verhogen.

Waarop berust zo'n capaciteit? Op de snelheid en het gemak waarmee een politiek systeem in staat is om in de politieke processen die er zich in voordoen, een overwichtig vraaggedrag te mobiliseren en betrokkenen het punt te doen bereiken waarop zij van verdere intensivering van hun vraaggedrag afzien. Dit zal zich des te eerder voordoen 'naarmate de doeleinden en belangen een grotere mate van congruentie vertonen en naarmate de krachts- en afhankelijkheidsverhoudingen binnen het systeem ondubbelzinniger bepaald zijn en er zich daarbinnen een op een min of meer stabiele coalitie berustend mobilisabel overwicht aan beïnvloedingsmiddelen heeft gevormd'. In een dergelijke situatie, zo constateerde De Vree eerder, zal de omvang van de politieke strijd en de hulpbronnen die erin worden geïntensiveerd, verminderen.

Deel IV is gewijd aan de vraag of het integratieproces een eigen dynamiek vertoont. Die vraag wordt bevestigend beantwoord. Naarmate de centrale politieke instellingen (de 'regering') sterker zijn (d.w.z. hun vraaggedrag jegens de andere leden van het systeem meer kans op succes krijgt), naarmate hun taken reeds omvangrijker zijn (d.w.z. het overloop- of 'spill-over'-effect door de samenhang in het maatschappelijk gebeuren meer kans krijgt) en naarmate ook de actoren politiek gemobiliseerd raken (door de verlokkenende uitkomsten-pakketten -package-deals - die de centrale instellingen in het vooruitzicht kunnen stellen), wordt verdere versterking van de positie van die instellingen en uitbreiding van hun taak gemakkelijker, verleidelijker en noodzakelijker. Bovendien werkt de door inte-